

TALABALARNING INGLIZ TILIDAGI OG‘ZAKI NUTQ KO‘NIKMALARINI RIVOJLANTIRISHDA “DISKURS” TUSHUNCHASINING O‘RNI VA AHAMIYATI

Begimova Gulshoda Jahon qizi,
Qarshi davlat texnika universiteti
“Xorijiy tillar” kafedrasida katta o‘qituvchisi
E-mail: begimovagulshoda84@gmail.com

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.18932707>

Annotatsiya. Jahonda til - biror bir jamiyatning shaxsiyatini, millatini va undagi kelajak avlod yoshlarini ma‘daniy-ma‘naviy shakllantirishning asosiy elementidir. Tillar nafaqat aloqa vositasi, balki millatning ajralmas qismidir, ma‘lum bir jamiyatgagina tegishli bo‘lgan boylikdir. Shu sababdan ham inson intellektual va ma‘naviy ta‘limning ahamiyatini anglashi uchun chet tilini mukammal bilishi talab etiladi. Yuqori salohiyatli kadrlarning millat va madaniyatlararo aloqada bo‘lish, farovonlik sari rivojlanib borayotgan har qanday mamlakat uchun xalqaro munosabatlarning ahamiyati salmoqli ekanligi barchamizga ma‘lum.

Kalit so‘zlar: mexatronika, produktiv k o‘nikma, interfaol metod, integratsiya, motivatsion yondashuv.

Аннотация. В мире язык является основным элементом культурно-духовного формирования личности, нации и молодежи будущих поколений любого общества. Языки являются не только средством общения, но и неотъемлемой частью нации, богатством, принадлежащим только определенному обществу. По этой причине для того, чтобы человек понимал важность интеллектуального и духовного образования, требуется совершенное знание иностранного языка. Всем нам известно, что высококвалифицированные кадры способствуют межнациональным и межкультурным связям, а международные отношения имеют большое значение для любой страны, развивающейся к процветанию.

Ключевые слова: мехатроника, продуктивные навыки, интерактивный метод, интеграция, мотивационный подход.

Abstract. In the world, language is the main element of the cultural and spiritual formation of the personality, nation, and youth of the future generation of any society. Languages are not only a means of communication, but also an integral part of the nation, a wealth that belongs only to a certain society. Therefore, for a person to understand the importance of intellectual and spiritual education, perfect knowledge of a foreign language is required. We all know that the presence of highly qualified personnel in interethnic and intercultural relations is of great importance for any country developing towards prosperity.

Keywords: mechatronics, productive skills, interactive method, integration, motivational approach.

Kirish. Bugungi kunda ta‘limga e‘tibor haqiqiy ijtimoiy qiymatga ega bo‘ldi. Xorijiy tillarni va o‘zga madaniyatlarni o‘qitish va o‘rganish, xalqaro hamjamiyat bilan aloqaga kirishish va tajriba almashinish muhim o‘rin tutmoqda. Kun sayin iqtisodiy, siyosiy va madaniy hayotda xorijiy tillarni o‘zlashtirishning ahamiyati jadal o‘sib bormoqda.

Najot – ta‘limda, najot – tarbiyada, najot – bilimda. Chunki, barcha ezgu maqsadlarga bilim va tarbiya tufayli erishiladi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Parlamentga qilgan murojaatida ham fan nuqtai nazaridan aloqalarning yildan-yilga samaradorligi ortib borayotganligi, bugungi kundagi globallashtirish jarayonlari, axborot oqimi, internet va

undagi asosiy manbalarning aynan ingliz tilida ekanligi, qolaversa, ushbu tilning XXI asrning keng tarqalgan chet tillari sirasiga kirishi, mamlakatimizda ingliz tilini o'rganishga qaratilgan e'tibor va yoshlarning bu tilni o'rganishga bo'lgan intilishlarini izohlab berdi.

Tadqiqot metodologiyasi. Bu o'z o'rnida ushbu sohada yangi izlanishlarni, nafaqat miqdor, shu bilan birga sifat jihatdan takomillashtirishni taqozo etadi. Bunda til o'rganish, shuningdek, og'zaki nutqni rivojlantirish jarayonida nafaqat ta'limiy balki tarbiyaviy, ijtimoiy, psixologik komponentlarni qamrab olgan holda unda ta'lim printsiplarini mujassamlashtirish, o'quv jarayonini fanlararo loyihalashtirish, kasbga yo'naltirish hamda bunda xalqaro standartlarni aks ettirish lozimdir. Shu munosabat bilan oliy ta'lim muassasalarida ye tishib chiqayotgan ertangi kunimiz bo'lgan yosh kadrlarni keng ommalashgan xorijiy tillarda erkin muloqot darajasiga olib chiqish ushbu soha mutaxassislari – amaliyotchilar, o'qituvchi-professorlar hamda ilmiy izlanuvchilar oldida turgan katta vazifadir. Shu jumladan, oliy ta'lim muassasalari talabalarining xorijiy tildagi (ingliz tili misolida) og'zaki nutq ko'nikmasini rivojlantirish, ularni ushbu tilda o'z ta'lim yo'nalishlari doirasida erkin muloqot qilish ko'nikma va malakalarini rivojlantirish masalasi tilshunos metodistlar, ilmiy tadqiqotchilar diqqat markazida bo'lib kelgan.

Xorijiy tildagi og'zaki nutqni rivojlantirishda —**diskurs**” tushunchasi og'zaki nutq ifoda qolipidan tashqari so'zlovchi, tinglovchi ularning ijtimoiy mavqei, xarakter xususiyatlari va sotsial vaziyatning boshqa jihatlarini ham qamrab oluvchi murakkab nutq bayonoti sifatida talqin etish lozim. Unda matnga xos bo'lgan lingvistik xususiyatlardan tashqari ekstrolingvistik parametrlar ham mavjud bo'lib, bu orqali talabalarda hayotiy, real vaziyatlarga yaqin muhit yaratib beriladi.

M.Makarovga ko'ra, diskursiv kompetensiyani shakllantirish talabalarining nutq xatti-harakatlarini xorijiy kommunikatorning xulqatvoriga mos ravishda qurish qobiliyatini rivojlantirishga asoslangan, ya'ni sotsial-madaniy kontekstga, suhbatdoshning individual va shaxsiy xususiyatlariga, kommunikativ vazifalarga, shuningdek, o'zaro tushunishga erishish uchun o'rganilayotgan til madaniyati elementlarini diskursiv aloqada tanlay olish va yetarli darajada idrok etish qobiliyati deb tushuntiradi.

Muhokama. Diskursning chet tilidagi og'zaki nutqni rivojlantirishdagi o'zni va ahamiyatini o'rganish uchun, avvalo, ushbu tushunchaning tub mohiyatiga aniqlik kiritib olish lozim. Diskurs atamasi lotin tilida — Discursus - 'suhbat, muhokama' ma'nosini bersa, frantsuz tilidan tarjima qilganda — nutq so'zlash, omma oldida chiqish qilish demakdir.

—Oxford English Dictionary izohli lug'atida Discourse terminiga quyidagicha ta'rif beriladi: —**communication in speech or writing**”, ya'ni —og'zaki yoki yozma muloqotl; **“a speech or piece of writing about a particular, usually serious subject”** – odatda muhim bo'lgan biror mavjud hodisa yoki belgi haqidagi nutq yoki yozuv.

<https://www.merriam-webster.com/> da —diskurs atamasi **1:** —interchange of ideas especially orally, ya'ni fikr-mulohazalarni asosan og'zaki shaklda baham ko'rish;

2: “formal and orderly and usually extended expression of thought on a subject connected speech or writing — o‘z mulohazalarini og‘zaki yoki yozma ravishda adabiy, tartibli shaklda va odatda to‘liq formatda ifoda etish;

3: “a linguistic unit (such as a conversation or a story) larger than a sentence — lingvistik birlik ko‘pincha bir gapdan ortiqroq (suhbat yoki hikoya kabi) shaklda deb ta‘riflanadi.

Shuningdek, ushbu so‘zning ma‘nodosh (sinonim)lari sifatida quyidagilar keltiriladi: chat – suhbat (v: fe‘l-suhbatlashmoq); colloquy – rasmiy muloqot; conversation – muloqot; converse – bayon; dialogue – dialog; discussion — muhokama exchange – fikr almashish; declaim – bayon etmoq; descant – tanqid qilmoq; expatiate – fikr yuritmoq; harangue (BrEng) – ommaga murojaat qilmoq; lecture – ma‘ruza qilmoq; orate – nutq so‘zlamq; speak — gaplashmoq; talk – suhbatlashmoq.

Natija. Demak, turli tillarda ushbu tushuncha mazmunan yaxlit nutq so‘zlash, muhokama qilish, suhbatlashish ma‘nolarida keng ishlatiladi va tildagi og‘zaki nutq jarayoni bilan chambarchas bog‘liq bo‘lgan jarayondir.

Diskurs tilshunoslikning turli fan jabhalarini qamrab oladi: lingvistika, antropologiya, literaturovedenie, etnografiya, sotsiologiya, sotsiolingvistika, filosofiya, psixolingvistika kognitivnaya psixologiya kabi. Masalan, psixolingvistik nuqtai nazardan, diskurs – nutq jarayonida so‘zovchining ijtimoiy-psixologik roli, uning o‘rni va boshqa jihatlarini hisobga olgan holda fikr-mulohazalarini ichki kodlash jarayonidan boshlab, tashqi nutq hosil bo‘lish davriga qadar og‘zaki nutqni shakllantirish va talqin qilishni qamrab olsa, lingvo-madaniy izlanishlar diskursni ma‘lum bir etnik guruh ichidagi aloqa xususiyatlarini o‘rganish, va umuman, etika va nutq xatti-harakatlarining modellarini aniqlashga qaratiladi.

Fransuz tilshunos olimi Emile Benvenist o‘zining lingvistik kontseptsiyasida diskursni birinchilardan bo‘lib terminologik jihatdan tavsiflab, uni ‘nutq’ sifatida belgilaydi. U diskursni ob‘ektiv baholab, uni ‘vaqt va makon kesimida, muayyan nutq vaziyatida real hayotiy voqelikka yaqin nutqni yaratish’ deb ta‘riflaydi.

V.I.Karasik uni ‘nutq, aloqa, lingvistik atributlar va aloqaning tub asosida saqlanib qoladigan, nutq va matn o‘rtasidagi oraliq tartib fenomeni’ deb hisoblasa, M.Baxtin ‘diskurs bu – og‘zaki muloqotning haqiqiy birligi’ deb ta‘kidlaydi hamda nutqning jozibadorligini diskursning muhim atributi sifatida ko‘rib chiqadi. Diskursiya tushunchasidan foydalanishning kengayishi uning xorijiy tillarni o‘qitish nazariyasiga kirib borishiga olib keldi. Tadqiqotchilarning fikriga ko‘ra, tilshunoslik sohasiga ‘diskurs’ atamasining paydo bo‘lishi juda muhim qadam, chunki chet tillarini o‘qitish nazariyasi va amaliyotida uzoq vaqt davomida xizmat qilgan asosiy tushuncha matn bo‘lib, uning asosida o‘quv jarayoni qurilgan, materiallar kiritilgan, mashqlar tizimi ishlab chiqilgan va hokazo. Hozirgi vaqtda chet tilida muloqot qilish, og‘zaki nutq ko‘nikmalarini

rivojlantirishda faqat matn tushunchasidan foydalanish bilan cheklanib qolish mumkin emas, chunki unda og‘zaki nutqning barcha xususiyatlari nazarda tutilmaydi.

Unda matnga xos bo‘lgan an‘anaviy lingvistik parametrlardan tashqari unda ijtimoiy kontekst, aloqa ishtirokchilari va ularning xususiyatlari, shuningdek, xabarni bayon etish va idrok etish jarayonlari haqida ma‘lumot beradigan funksiya mavjud. Diskursning asosiy xususiyati uning dinamik tabiati, matnni aktuallashtirish qobiliyati, shuningdek, ekstralingvistik jihatlari bilan ifodalanadi.

Xulosa. Demak, diskurs tushunchasi matndan bir qancha keng bo‘lib, xorijiy og‘zaki nutqni rivojlantirishda, ta‘limning hozirgi kommunikativlik printsiptan kelib chiqqan holda o‘ta ahamiyatlidir. Zero, bunda matnning mazmuni va lisoniy shakli emas, balki so‘zlovchining kommunikativ maqsadlariga erishishi muhim ahamiyat kasb etadi. Shu sababli diskurs xorijiy og‘zaki nutqni rivojlantirishda muhim tarkibiy qism sifatida ko‘rib chiqish kerak.

Muloqot jarayonida so‘zlovchi va tinglovchining kim ekanligi, ular o‘rtasidagi munosabatlar, nutq jarayoni qanday vaziyatda amalga oshirilayotgani va ushbu faktorlardan kelib chiqqan holda muloqotning keyingi oqimi haqida muayyan tasavvur bo‘ladi. Demak —**diskurs**” og‘zaki nutqni rivojlantirish jarayonida muloqotga hayotiylik baxsh etadi. Bu esa o‘z o‘rnida uning sifat darajasiga ta‘sir etmay qolmaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Xotamov J.S. “Ingliz tilini o‘qitishda innovatsion texnologiyalar”. Uchinchi renessans: ilm-fan va ta‘lim taraqqiyoti istiqbollari. Dekabr 2021, 320-bet.
2. Xoliyorov B.H. “Qishloq xo‘jaligiga ixtisoslashgan yo‘nalishlarda ingliz tilini o‘qitishda leksik kompetensiyasini rivojlantirish”. Pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) ilmiy darajasi olish uchun yozilgan disertatsiyasi, Samarqand, 2021, 21-22-betlar.
3. Рашидова Ф.М. Совершенствование концептуально-методических основ внедрения в систему непрерывного образования Узбекистана (на примере английского языка). Дисс. док.пед.наук, Т., 2017, с. 309.
4. J.Jalolov. Chet til o‘qitish metodikasi. Toshkent, “O‘qituvchi”, 2012, 152-bet.
5. Greenalls and M.Swan. 1986. Effective Reading. Cambridge. Cambridge University Press, p. 103-104.
6. Begimova G.J. “Leksik sath birliklari tavsifi”. “NamDU Ilmiy axborotnomasi”, 2024, 5-son, 553-bet.
7. Begimova G.J. “Ingliz tilini o‘qitishda mexatronika yo‘nalishi talabalarining produktiv ko‘nikmalarini interfaol-axborot muhitida takomillashtirish shartlari”. “Ilm sarchashmalari”, 2025, 1-son, 99-bet